

## ביזוי מצוה

### הרב יהודה פרומן

### ראשי פרקים:

- |  |  |
|--|--|
| ה. דעת שמואל בדין ביזוי מצוה                                   | א. פתיחה   |
| 1. סתירה ויישובה - שיטת בעל המאור                              | ב. דין בגברא או בחפצא                                |
| 2. שאילתות - היתר הרצאת מעות כנגד נר חנוכה הוא חריג בדעת שמואל | 1. מנהג ביזיון - יחס של חוסר כבוד למצוה              |
| 3. תוספות - שמואל חולק על דין ביזוי מצוה ומודה בדין ביטול מצוה | 2. ביזוי מצוה - מנהג חולין                           |
| ו. פסיקת הרמב"ם  | 3. מיצוי המחלוקת                                     |
| 1. שני קשיים בשיטת הרמב"ם                                      | ג. נוי סוכה  |
| 2. בזיון מצוה ובזיון הקודשים                                   | 1. היחס בין דין מוקצה לדין ביזוי מצוה                |
| ז. סיכום   | 2. דין ביטול מצוה - דין עצמאי או חלק מדין ביזוי מצוה |
| 1. מקור הדין וגדרו   | ד. השלכות הלכתיות                                    |
| 2. רמת הדין  | 1. שימוש של חולין בחוטי הציצית                       |
| 3. הקף הדין  | 2. שימוש במצוה לשם מצוה                              |
| 4. דין ביטול מצוה  | א) מחלוקת הראשונים                                   |
| 5. דעות האמוראים   | ב) יסוד המחלוקת                                      |

### א. פתיחה

על הפסוק בספר ויקרא (יז, יג):

"ואיש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכיסהו בעפר".

דרשו בספרא (אחרי קטז):

"ושפך וכיסה במה ששפך יכסה. לא יכסנו ברגל שלא יהו מצוות בזויות עליו".

דרשה זו היא מעין היקש הבא להקיש את שני חלקי המצוה זה לזה - מה שפיכה ביד אף כיסוי ביד. מאחר שזהו דין שנדרש באחת המידות שהתורה נדרשת בהן

הבינו האחרונים שהאיסור לנהוג ביזיון במצוה, הנלמד מכיסוי הדם, הוא לימוד גמור ואינו נכנס לגדר "אסמכתא בעלמא"<sup>1</sup>.

בפשטות נראה שלדרשה בספרא שני חלקים:

א. הציווי לנהוג במצוה **כבוד** - "במה ששפך יכסה".

ב. הציווי **שלא לנהוג** במצוה מנהג **ביזיון** - "לא יכסנו ברגל, שלא יהו מצוות בזויות עליו".

ברם בתלמוד הבבלי הדרשה מופיעה באופן שונה במעט, שינוי ההופך את שני החלקים לאחד. כך הוא לשון התלמוד:

"תניא: (ויקרא יז) ושפך וכסה - במה ששפך יכסה, שלא יכסנו ברגל, שלא יהו מצות בזויות עליו".

על פי גרסת הבבלי חלק המשפט "שלא יכסנו ברגל" הוא פירוש לנאמר קודם - "במה ששפך יכסה". נמצאת הדרשה כולה סובבת סביב ציר אחד - **ביזוי מצוה**.

**הרמב"ם** ככל הנראה פסק לאור הספרא. לכן כתב (שחיטה יד, טז):

"וכשמכסה לא יכסה ברגלו אלא בידו או בסכין או בכלי **כדי שלא ינהוג בו מנהג ביזיון ויהיו מצוות בזויות עליו, שאין הכבוד לעצמן של מצות אלא למי שצוה בהן ברוך הוא** והצילנו מלמשש בחשך וערך אותנו נר ליישר המעקשים, ואור להורות נתיבות היושר, וכן הוא אומר נר לרגלי דבריך ואור לנתיבותי".

נראה שהרמב"ם פוסק לאור שלושת חלקי הדרשה בספרא:

א. במה ששפך יכסה, רוצה לומר בידו, או בסכין, או בכלי - וזהו כבודה של המצוה.

ב. לא יכסה ברגלו - כדי שלא ינהוג בו מנהג ביזיון. זהו **גדר האיסור**.

ג. "שלא יהו מצוות בזויות עליו" זהו **טעם האיסור**.

נמצא שאין האיסור לדעת הרמב"ם העובדה שהמצוות בזויות עליו, אלא נהיגת **מנהג ביזיון בעשיית המצוה**. וטעם חינוכי יש כאן - שלא יהו מצוות בזויות עליו.

ברם הרבה ראשונים דבקו בלשון התלמוד. לכן לא נזכר בדבריהם הדין לנהוג כבוד במצוה אלא רק איסור ביזוי מצוה. כך כותב בעל השאלות:

"שאלתא, דאסיר להון לדבית ישראל למעבד צרכיהון במדעם דעביד למיפק ביה ידי חובתיה במצוה, כגון חוטי דציצית למיצר בהון מדעם אי

1. שאגת אריה סימן מ; פני יהושע ביצה ל; חיי אדם כלל סח.

נמי הושענא לאורוחי ביה ואתרוג דמצוה למיכליה אי נמי איסתפוקי מעצים דסוכה עד דשלים מצותייהו משום דקא מבזי מצוה, דילפינן לן דאסר לבזויי מצוה מכיסוי הדם דתניא ושפך את דמו וכסהו (ויקרא יז, ג) **במה ששפך בו יכסה שלא יכסנו ברגל שלא יהו מצוות בזויות עליו**<sup>2</sup>. לדבריו דין אחד נאמר בכיסוי הדם - שלא לבזות מצוה. זוהי משמעות הדרשה "שלא יהו מצוות בזויות עליו". שלא כרמב"ם הסובר שזהו טעם האיסור, לדעת השאילתות זהו האיסור עצמו. על משמעות הדבר נעמוד להלן.

## II. דין בגברא או בחפצא

### 1. מנהג ביזיון - יחס של חוסר כבוד למצוה

הסוגיה במסכת שבת (כב, א) מרחיבה את דין ביזוי מצוה גם למצוות אחרות: "אמר רב יהודה אמר רב אסי (אמר רב): אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה. כי אמריתה קמיה דשמואל, אמר לי: וכי נר קדושה יש בה! מתקיף לה רב יוסף: וכי דם קדושה יש בו? דתניא: 'ושפך וכסה' (ויקרא יז) - במה ששפך יכסה, שלא יכסנו ברגל, שלא יהו מצוות בזויות עליו. הכא נמי - שלא יהו מצוות בזויות עליו". נראה כי ההרחבה אינה פשוטה לגמרא. לגבי תשמישי קדושה מצאנו את המונח ביזיון. כך לדוגמא במסכת ברכות (כג, ב) לגבי תפילין: "בעא מיניה רב יוסף בריה דרב נחוניא מרב יהודה: מהו שיניח אדם תפיליו תחת מראשותיו? תחת מרגלותיו לא קא מיבעיא לי - **שנוהג בהן מנהג בזיון**, כי קא מיבעיא לי - תחת מראשותיו, מאי? - אמר ליה, הכי אמר שמואל: מותר, אפילו אשתו עמו. מיתיבי: לא יניח אדם תפיליו תחת מרגלותיו מפני **שנוהג בהם דרך בזיון**, אבל מניחן תחת מראשותיו; ואם היתה אשתו עמו - אסור; היה מקום שגבוה שלשה טפחים או נמוך שלשה טפחים - מותר. תיובתא דשמואל! תיובתא".

2. תרגום: שאסור להם לבית ישראל לעשות צרכיהם בדבר שעשוי לצאת בו ידי חובתו במצוה - כגון חוטים של ציצית לצור בהם דבר, וכן הושענא - ארבעה מינים - להריח בו, ואתרוג של מצוה לאוכלו, וכן להסתפק מעצים של סוכה - עד שתשלם מצוותם. משום שהריהו מבזה מצוה. שלמדנו שאסור לבזות מצוה מכיסוי הדם ששנו ושפך וכסה במה ששפך, בו יכסה, שלא יכסנו ברגל שלא היו מצוות בזויות עליו.

באופן דומה פסק הרמב"ם עצמו בהלכות תפילין (ד, טו) :

"תפילין צריכין גוף נקי שיזהר שלא תצא ממנו רוח מלמטה כל זמן שהם עליו, לפיכך אסור לישן בהם לא שינת קבע ולא שינת עראי אלא אם הניח עליהן סודר ולא היתה עמו אשה ישן בהם שינת עראי, וכיצד הוא עושה מניח ראשו בין ברכיו והוא יושב וישן".

בעל השאגת אריה (דיני תפילין מ) כתב שאף דין זה גדרו הוא שלא ינהוג בהם מנהג בזיון. ככל שדין זה "שלא ינהוג בהם מנהג בזיון" אמור לגבי תשמיש קדושה הריהו דין פשוט. תשמישי קדושה יש בהן עצמן קדושה. וכך כותב הרמב"ם עצמו (הלכות תפילין ומזוזה וס"ת ד, כה) לגבי תפילין :

"קדושת תפילין קדושתן גדולה היא שכל זמן שהתפילין בראשו של אדם ועל זרועו הוא עניו וירא שמים ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטילה ואינו מהרהר מחשבות רעות אלא מפנה לבו בדברי האמת והצדק, לפיכך צריך אדם להשתדל להיותן עליו כל היום שמצותן כך היא, אמרו עליו על רב תלמידו של רבינו הקדוש שכל ימיו לא ראוהו שהלך ארבע אמות בלא תורה או בלא ציצית או בלא תפילין".

ולכן אמרו פעמים רבות בגמרא שאין לנהוג בהם מנהג בזיון כדרך שאמרו במקדש ובקודשים<sup>3</sup>. ברם, יש משום חידוש בהחלת המושג "מנהג בזיון" על עשיית

---

3. דוגמאות אחדות :

בניזיר מה, א: "ת"ר: וגלח הניזיר פתח אהל מועד וגוי' (במדבר ו). בשלמים הכתוב מדבר, שנאמר: ושחטו פתח אהל מועד (ויקרא ג); אתה אומר: בשלמים הכתוב מדבר, או אינו אלא פתח אהל מועד ממש? אמרת? **אם כן, דרך בזיון הוא**; רבי יאשיה אומר: אינו צריך, הרי אמרה תורה: לא תעלה במעלות על מזבחי (שמות כ), **ק"ו לדרך בזיון"**.

בברכות יח, א: "תנו רבנן: המוליך עצמות ממקום למקום - הרי זה לא יתנם בדסקיא ויתנם על גבי חמור וירכב עליהם, מפני שנוהג בהם **מנהג בזיון**. ואם היה מתירא מפני נכרים ומפני לסטים - מותר, **וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו בספר תורה**. אהייה? אילימא ארישא - פשיטא, מי גרע ספר תורה מעצמות! אלא אסיפא".

בברכות סב, ב: "תניא: לא יכנס אדם להר הבית לא במקלו שבידו, ולא במנעלו שברגלו, ולא במעות הצרורים לו בסדינו, ובפונדתו מופשלת לאחוריו, ולא יעשנה קפנדריא, ורקיקה מקל וחומר ממנעל, ומה מנעל שאין בו דרך בזיון אמרה תורה של נעליך מעל רגליך (שמות ג) **רקיקה שהיא דרך בזיון** - לא כל שכך".

מצוה. כאן לכאורה אין לביזיון על מה לחול. זוהי אכן תמיהתו של שמואל "וכי נר קדושה יש בה"? רוצה לומר אין הביזיון מבזה דבר. את תשובתו של רב יוסף ניתן להבין בשני אופנים. מדברי הרמב"ם נראה כי כך היא תשובתו: "וכי דם קדושה יש בו? דתניא: (ויקרא יז) ושפך וכסה - במה ששפך יכסה, שלא יכסנו ברגל, שלא יהו מצות בזויות עליו. הכא נמי - שלא יהו מצות בזויות עליו". גם כאשר אין לביזוי על מה לחול, שכן אין קדושה לחפץ של מצוה, עדיין ישנו איסור על האדם לעשות את המצוות באופן בזוי, או כלשון הרמב"ם: "מנהג בזיון". כאמור, טעם חינוכי יש בדבר - "שלא יהו מצוות בזויות עליו". הרמב"ם מדגיש את ההבדל בין תשמישי קדושה לבין מצוות בכך "שאין הכבוד לעצמן של מצוות אלא למי שציוה בהן ברוך הוא". בכך הולך הרמב"ם לשיטתו באשר לתכליתן של המצוות כפי שיבואר. לעומת זאת בתשמישי קדושה הכבוד הוא לחפץ המשמש לקדושה.

## 2. ביזוי מצוה - מנהג חולין

מלשון השאלות שהוזכר לעיל עולה גדר שונה לדין שלא יהו מצוות בזויות עליו. כך לשונו בשלימותה (שלח קכו):

"שאלתא, דאסיר להון לדבית ישראל למעבד צרכיהון במדעם דעביד למיפק ביה ידי חובתיה במצוה, כגון חוטי דציצית למיצר בהון מדעם אי נמי הושענא לאורוחי ביה ואתרוג דמצוה למיכליה אי נמי איסתפוקי מעצים דסוכה עד דשלים מצותיהו משום דקא מבזי מצוה, דילפינן לן דאסר לבזויי מצוה מכיסוי הדם דתניא ושפך את דמו וכסהו במה ששפך בו יכסה שלא יכסנו ברגל שלא יהו מצוות בזויות עליו.

ודאי איתעביד להו מצותיהו וחוטי איפסיקו להו שרי למעבד בהון צורכיה. ודאי תשמישי קדושה אף על גב דאיבלו אסיר למיעבד בהון צורכיה. מאי טעמא? מיקדש קדישי כדתניא תשמישי מצוה נזרקין ותשמישי קדושה נגזזין ואלו הן תשמישי מצוה סוכה ולולב שופר וציצית ואלו הן תשמישי קדושה דלוסקמי ספרים מזוזות ותיק של ספר תורה

---

בשבת קטו, א: "איתמר: היו כתובים תרגום או בכל לשון, רב הונא אמר: אין מצילין אותן מפני הדליקה, ורב חסדא אמר: מצילין אותן מפני הדליקה...רב חסדא אמר: מצילין - משום בזיון כתבי הקדש".

4. לגבי תרגום חלק זה ראה הערה 2.

ונרתיק של תפילין ורצועותיהן. ואילו מאן דאית ליה גלימא ורמיא ליה תכילתא וקא בעי לזבונה לישראל אחר אסור<sup>5</sup> למישקליה לתכלתיה והדר זבונה משום דקא מבטל למצוה אי נמי הוה דר בבייתה וקבע ליה מזוזתא וקא נפיק ליה אסיר למישקליה מיניה משום דקא מבטיל לה למצוה. דתנו רבנן המשכיר בית לחבירו על השוכר לעשות לו מזוזה וכשהוא יוצא לא יטלנה בידו ויצא וגוי נוטלה בידו ויוצא ומעשה באדם אחד שנטלה בידו ויצא וקבר אשתו ושני בניו. מעשה לסתור? אמר רב ששת ארישא<sup>6</sup>.

לדעת בעל השאלות הביטוי המופיע בסוגיה "שלא יהו מצוות בזויות עליו" הריהו גדר הדין ולא רק טעמו של הדין כדברי הרמב"ם. דעת שמואל היא שדין ביזוי קיים אך ורק **בתשמישי קדושה**. לכן הוא תמה: "וכי נר **קדושה** יש בה"? תשובתו של רב יוסף היא שישנו דין נוסף - דין ביזוי **מצוה** - מתקיף לה רב יוסף: וכי דם **קדושה יש בו?** דתניא: (ויקרא יז) ושפך וכסה - במה ששפך יכסה, שלא יכסנו ברגל, שלא יהו **מצוות** בזויות עליו. הכא נמי - שלא יהו **מצוות** בזויות עליו". במונח "מצוה" שעליו חל דין ביזוי **אין הכוונה למעשה המצוה** כי אם **להפץ המשמש** אמצעי לעשיית המצוה, כל עוד הוא עשוי לצאת בו ידי חובת המצוה.

---

5. גרסת ספרינו - בעי. אבל הנציב בהעמק שאלה היגיה - אסור. וכך הוא גם בכתבי היד.

6. תרגום: ודאי כשנעשתה מצוותם וחוטאי הציצית נפסקו להם מותר לעשות בהם צרכו. ודאי תשמישי קדושה אף על פי שבלו אסור לעשות בהם צרכו. מה טעם? עדיין הם בקדושתם, כמו ששנו (בברייתא) "תשמישי מצוה נזרקין ותשמישי קדושה נגנזין. ואלו הן תשמישי מצוה סוכה ולולב שופר וציצית ואלו הן תשמישי קדושה דלוסקמי ספרים מזוזות ותיק של ספר תורה ונרתיק של תפילין ורצועותיהן". ואילו מי שיש לו בגד ומוטל לו (פתיל) תכלת (רוצה לומר ציצית) ורוצה למכרו לישראל אחר אסור ליטול את התכלת ואחר כך למכרו משום שהוא מבטל את המצוה. כמו כן אם היה דר בבית וקבע לו מזוזה ורוצה לצאת אסור לו לטלה ממנו משום שהוא מבטל את המצוה. ששנו חכמים "המשכיר בית לחבירו על השוכר לעשות לו מזוזה וכשהוא יוצא לא יטלנה בידו ובגוי נוטלה בידו ויוצא. ומעשה באדם אחד שנטלה בידו ויצא וקבר אשתו ושני בניו. מעשה לסתור (הרי אמרו בסיפא שבגוי רשאי)? ארישא" (במוכר לישראל, שאינו רשאי לטלה).

שיוך האיסור ליטול מזוזה מן הבית לדין ביזוי מצוה אינו מוסכם על כל הראשונים. ראה להלן בהערה 18 בהרחבה. על כל פנים לדעת בעל השאלות מעבר לדין תשמישי קדושה שיש במזוזה ישנו גם דין ביזוי מצוה כל זמן היותה משמשת למצוותה.

טעמו של דבר מתבאר על פי האמור במדרש (קהלת רבה (וילנא) פרשה ז א [יג] ד"ה ראה):

א [י"ג] "ראה את מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו, בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הן וכל מה שבראתי בשבילך בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת אין מי שיתקן אחריך".

והסביר את הדברים הרמח"ל בספרו מסילת ישרים:

"כי העולם נברא לשימוש האדם. אמנם הנה הוא עומד בשיקול גדול. כי אם האדם נמשך אחר העולם ומתרחק מבוראו הנה הוא מתקלקל ומקלקל העולם עמו. ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבוד בוראו הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו. כי הנה עילוי גדול הוא לבריות כולם בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך".

המצב שבו ישנן רק שתי אפשרויות - קלקול או עילוי - הוא המצב שהיה קיים קודם חטאו של האדם הראשון. לאחר החטא נתהווה שטח הפקר, שבו הדברים אינם בכלל מצוה ואף אינם בכלל איסור. ברם, דעת בעל השאילתות היא כי האפשרות של האדם להעלות את המציאות מגדר של רשות לגדר של מצוה לא נפגמה בחטאו של האדם הראשון והיא עדיין קיימת. לכן כאשר חפץ מסוים משמש למצוה הריהו מאבד את מהותו של חולין והופך להיות חפץ של מצוה כדוגמת תשמישי קדושה. כך כאשר נקטף הענף לצורך מצוות ארבע מינים הוא הופך להיות לא ענף כי אם הושענא. חוטי הציצית נעשים פתילים והשמן והפתילה הופכים להיות נר חנוכה.

גדרו של ביזוי מצוה הוא להתייחס לציצית כחוטים ולסוכה כעצים. התייחסות כזו תיתכן בשני אופנים:

א. שימוש בחפץ של מצוה תשמיש של חולין כגון הרצאת מעות לאור נר חנוכה או קשירת חפצים בחוטי הציצית.

ב. ביטול החפץ מהיותו חפץ של מצוה כגון התרת חוטי הציצית.

המקור לדין זה הוא מצוות כיסוי הדם. השימוש הרגיל שעושה אדם בעפר הוא דריכה ברגליו. אף על פי כן כאשר הופך העפר לאמצעי לקיום מצוות כיסוי הדם

הריהו מאבד את מהותו כעפר של חולין והופך לעפר של מצוה - מצוות כיסוי הדם. מעתה שימוש כדרך שאדם עושה בעפר של חולין - ברגליו - יחשב ביזוי מצוה<sup>7</sup>. אמנם אם מהות החפץ כחפץ של מצוה התבטלה מעצמה, חוזרים הפתילים והופכים להיות חוטים. לכן שוב אינם מוגדרים "מצוה" אלא "תשמישי מצוה". בתור שכאלו אין דין ביזוי מצוה חל עליהם שהרי שנו (מגילה כו, ב): "תשמישי מצוה נזרקין ותשמישי קדושה נגנזין ואלו הן תשמישי מצוה סוכה ולולב שופר וציצית ואלו הן תשמישי קדושה דלוסקמי ספרים מזוזות ותיק של ספר תורה ונרתיק של תפילין ורצועותיהן". שיטה זו של בעל השאלות משתקפת אף בדברי הרמב"ן בספרו מלחמות ה' שכתב:

"...ומשום הכי אמר וכי נר קדושה יש בו - וכי מצוות דבר שבקדושה הם כגון תפילין וספר תורה ותשמישיהן שהן אסורין בהנאת תשמישין דחול ולפום הכי אמר ליה רב יוסף וכי דם קדושה יש בו שלא ינהוג בו כמו שירצה והלא תשמישי מצוה נזרקין הן אלא אף על פי שנזרקין לאחר מצותן בשעת מצותן נוהגין בהן קדושה שלא יהו מצוות בזויות עליו. הכא נמי נוהגין בהם כדברים שבקדושה ואסורים בתשמישי חול בשעת מצוותן ולא משום דדמי ביזיון לבזיון אתי לה רב יוסף...מכללא דשמעתא כולה שמעינן דנר חנוכה בכלהו שמושין אסור כעין דבר שיש בו קדושה..."

ככל הנראה אף הרשב"א והריטב"א הולכים בעקבות הרמב"ן בפירוש הסוגיה.

### 3. מיצוי המחלוקת

קל להכניס את המחלוקת היסודית בין הרמב"ם לבין בעל השאלות לתבנית הידועה: האם דין ביזוי מצוה הוא דין בגברא או דין בחפצא - במצוה; רוצה לומר, לדעת הרמב"ם זהו דין בגברא - שלא ינהוג בהן מנהג בזיון, אלא דרך כבוד. לעומת זאת לדעת השאלות זהו דין בחפצא - חפץ העשוי לצאת בו ידי חובת מצוה דינו כתשמיש קדושה - שלא יהו מצוות בזויות עליו. ומכאן גם חלקה השני של המחלוקת - לדעת הרמב"ם זהו דין בעשיית המצוה בכבוד, ואילו לדעת השאלות זהו דין בחפץ שבו יוצא ידי חובת המצוה.

7. הסבר זה עולה מדברי הריטב"א על אתר שכתב: "שלא יהו מצוות בזויות עליו - פירוש בשעת מצוותם כדפרישית לעיל. ולא משמע שיהא אסור לדרוך ברגלו לעולם על דם כיסוי..."



ברם נראה שתבנית זו היא מאפיין בלבד, ושרשה של המחלוקת עמוק יותר. לדעת הרמב"ם במצוות עצמן אין ואף לא יכולה להיות כל קדושה. לכן הוא מדגיש **"שאין הכבוד לעצמן של מצות אלא למי שצוה בהן ברוך הוא"**. על תכלית קיום המצוות כותב הרמב"ם<sup>8</sup>:

"ודע כי כל מעשה העבודות הללו כקריאת התורה והתפילה ועשיית שאר המצוות אין תכליתן אלא **שתוכשר בהתעסקות במצוותיו** יתעלה מלעסוק בענייני העולם כאילו התעסקת בו יתעלה ולא בזולתו".

המצוות עצמן אינן ביטוי של קדושה, אלא **אמצעי** להכשיר את האדם למחשבה שבמרכז ההווה נמצא הקב"ה ולא האדם עצמו. לכן נתבע ממנו שינהג כבוד בעשיית המצוה ולא ביזיון, שאם לא כן אין כאן הכשרה לעבודת ה'.

לעומת זאת לדעת בעל השאלות המצוות עצמן הריהן ביטוי של קדושה. ניתן לעמוד על עקרונותיה של שיטה זו מדברי **הרמב"ן**, שכאמור מבין את דין ביזוי מצוה כבעל השאלות. במאמרו "תרי"ג מצוות" כותב הרמב"ן על מצוות נטילת לולב:

"ונרמז בו מצות עשה ליטול לולב שהעלים שלו זו למעלה מזו, וזו לפניו מזו והכול תלוי ונפרד מן השדרה **והוא רמז לשכינה** לכבוד למעלה מכבוד... ואמר בויקרא רבה (ל, ט) 'פרי עץ הדר' (ויקרא כג, מ) זה הקב"ה, שנאמר 'הוד והדר לפניו' (תהלים צו, ו). 'כפות תמרים' זה הקב"ה שנאמר 'צדיק כתמר יפרח' (שם צב, יג). 'וענף עץ עבות' זה הקב"ה שנאמר 'והוא עומד בין ההדסים' (זכריה א, ח)... 'וערבי נחלי' זה הקב"ה כדאמר 'סולו לרוכב בערבות'" (תהלים סח, א).

בדומה לכך כותב הרמב"ן בפירוש מצוות ציצית (שיר השירים ד, יא):

"ולפי שהזהר החכמה אשר בה ל"ב נתיבות, שנאמר 'הוד והדר לבשת', לקיים מה שנאמר 'והלכת בדרכיו' (שנלבש גם אנו חכמה) נצטוו ישראל בעטיפת הטלית שיש בו ל"ב חוטיין שנאמר בו 'וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'". ולפי שהחכמה כלולה ומעוטרת ומוכתרת מתרי"ג אבנים יקרות לפי שבה ל"ב נתיבות, כל נתיב ונתיב נחלק לשנים, טוב ורע - מצוות עשה ומצוה לא תעשה הנרמזין בעשרת הדברות בזכור ושמור - הרי ס"ד נתיבות. וכל אחד ואחד כלול מעשר הרי תרי"מ. הוצא מהם כ"ז

8. מו"נ ח"ג פני"א בהערה.

אותיות התורה<sup>9</sup> הרי תרי"ג. לכך נאמר בציצית וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'. ואמרו רבותינו ז"ל במסכת שבועות שקולה מצות ציצית כנגד כל המצות".

על פי עיקרון זה<sup>10</sup> ברור שהענף שנקטף מן הדקל לצורך קיום מצוות נטילת לולב מקבל מהות של קדושה בעת קיום המצוה ואף בעת שהוא מיועד לקיום המצוה. כך גם פתילי הציצית המיועדים לקיום המצוה. התעלמות ממהות זו של קדושה הריהי לדעת השאילתות והרמב"ן ביזוי מצוה.

ומכאן לפי נוסף במחלוקת זו. לדעת בעל השאילתות עצם ההתייחסות לחפץ של מצוה כתשמיש **חולין** יש בה כבר התעלמות מממד **הקדושה** שבו. זה כשלעצמו מוגדר כביזוי מצווה. לעומת זאת לדעת הרמב"ם מאחר שאת רוב המצוות אדם מקיים כשברקע נמצאים חיי החולין שלו, אין בעובדה זו כשלעצמה משום חוסר כבוד לקיום המצוה. דווקא כאשר אדם **מקיים** את המצוה מתוך מנהג **בזיון** מופגן יש בכך חוסר כבוד כלפי המצוה - הקב"ה. המונח "**בזיון**" בא איפה כהיפוך המונח "**כבוד**" הנתבע מן האדם בשעת קיום מצוה. כך מוכח ממה שכתב הרמב"ם בהלכות שופר (א, ד):

"ומותר ליתן לתוכו (לתוך השופר) מים או יין או חומץ ביום טוב כדי לצחצחו, ולא יתן לתוכו מי רגלים לעולם מפני הכבוד שלא יהיו מצות בזויות עליו".

מקורה של הלכה זו הוא במסכת ראש השנה לג, א:

"אבל אם רצה ליתן לתוכו מים או יין יתן. מים או יין - אין, מי רגלים - לא. מתניתין מני - אבא שאול היא. דתניא, אבא שאול אומר: מים או יין - מותר, כדי לצחצחו, מי רגלים - אסור, **מפני הכבוד**".

את הביטוי "שלא יהו מצוות בזויות עליו" הוסיף הרמב"ם מדעתו כטעמו של האיסור המובא בגמרא. זאת למרות שבגמרא לא הובא המונח "ביזוי" או "בזיון" אלא רק הביטוי "מפני הכבוד". כאמור הרמב"ם לשיטתו שלפיה שני המונחים האלו הם דבר והיפוכו.

9. כולל את אותיות מנצפ"ך.

10. הרמב"ן שם מיישם את העיקרון לגבי מצוות רבות. אנו הבאנו שתי דוגמאות בלבד לשם המחשת העיקרון.

במידה מסוימת ההגדרה של הרמב"ם פחות חדה מזו של בעל השאלות, שכן מהו מנהג בזיון זה? מסתבר כי כוונתו של הרמב"ם היא שכל התייחסות לנושא המצוות שלא ברמת הכבוד המצופה מוגדרת מנהג בזיון.

לאור הבנה זו תמוהה לכאורה סוגיית הגמרא האוסרת הרצאת מעות כנגד נר חנוכה מחמת ביזוי מצוה. בפשטות נראה שאף על פי שהתייחסות של חולין יש כאן מנהג בזיון אין כאן.

אכן כאשר אנו עוברים על ההלכות שבהן הזכיר הרמב"ם, "שלא יהו מצוות בזויות עליו" אין אנו מוצאים אלא שתי הלכות בלבד. ההלכה האחת היא זו העוסקת בכיסוי הדם<sup>11</sup>. ההלכה השנייה היא זו הנזכרת בהלכות שופר (א, ד). באיסור השימוש באורים של נרות חנוכה (מגילה וחנוכה ד, ו) לא הזכיר הרמב"ם את הטעם "שלא יהו מצוות בזויות עליו", אלא כתב סתם:

"כל השמנים וכל הפתילות כשרות לנר חנוכה ואף על פי שאין השמנים נמשכים אחר הפתילה ואין האור נתלית יפה באותן הפתילות, ואפילו בלילי שבת שבתוך ימי חנוכה מותר להדליק בשמנים ופתילות שאסור להדליק בהן נר שבת, לפי שאסור להשתמש לנר חנוכה בין בשבת בין בחול ואפילו לבדוק מעות או למנותן לאורה אסור".

עולה אם כך בבירור שלשיטת הרמב"ם רק כאשר מדובר בביזיון ממשי חל האיסור. ברם כל עוד מדובר בשימוש שאין בו מנהג בזיון אין האיסור חל. דיון מפורט באיסור הרצאת מעות כנגד נר חנוכה, לרבות בשיטת הרמב"ם בדין זה, יובא להלן.

### III. נוי סוכה

#### 1. היחס בין דין מוקצה לדין ביזוי מצוה

שני ההסברים שהובאו לעיל מסייעים להבין מחלוקת ראשונים נוספת, בהסבר האיסור להסתפק מנוי סוכה כל שבעת ימי החג. בסוגיה במסכת שבת (שם) מובאת שאלה:

"בעו מיניה מרבי יהושע בן לוי: מהו להסתפק מנוי סוכה כל שבעה? אמר להו: הרי אמרו, אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה. אמר רב יוסף: מריה דאברהם! תלי תניא בדלא תניא. סוכה - תניא, חנוכה - לא תניא. דתניא:

11. שחיטה יד, טז.

סככה כהלכתה, ועיטרה בקרמים ובסדינין המצויירין, ותלה בה אגוזים אפרסקין שקדים ורמונים ופרכילי ענבים, ועטרות של שבלים, יינות (של) שמנים וסלתות - אסור להסתפק מהן עד מוצאי יום טוב האחרון של חג, ואם התנה עליהן - הכל לפי תנאו. אלא אמר רב יוסף: אבוהון דכולהו דם".

**תוספות** (ד"ה סוכה) מקשים על סתירה בין סוגיה זו לסוגיה בפרק שלישי (מה), שם הנימוק לאיסור הנאה מנוי סוכה הוא היותו **מוקצה למצות סוכה**. על כך הם משיבים שאין שני האיסורים חופפים. שני הבדלים יש ביניהם: א. איסור מוקצה קיים ביום טוב בלבד. לעומתו איסור ביזוי מצוה אוסר את נוי הסוכה בהנאה אף בחולו של מועד.

ב. איסור ביזוי מצוה אינו אוסר את הנוי שנפל וכבר אינו תלוי בסוכה. אבל איסור מוקצה אוסרו, שכן מתוך שהוקצה למצותו הוקצה לכל היום כולו. לכן אחר ששני האיסורים חלים על נוי הסוכה הריהו אסור בין ביום טוב ובין בחולו של מועד, בין בעודו תלוי ובין כאשר נפל בשבת ויום טוב. בתשובת **הרא"ש** (כלל כד דין ט) הקשה על דברי תוספות אלו: הרי אמרו במסכת ביצה (ל, א) "מנין לעצי סוכה שאסורין כל שבעה שנאמר חג הסוכות שבעת ימים לה'...מה חג לה' אף סוכה לה'". מהמשך אותה סוגיה עולה שעצי סוכה הוקצו למצוותם מן התורה כל שבעה, אף בימי חול המועד. כאשר נפלו אינם מוקצים אלא מדרבנן. לפיכך דן הרא"ש:

"ואי תיקשי לך: אם כן, מה צריך טעמא דבזוי מצוה, כיון דשייך הוקצה למצותו אפילו בחולו של מועד? יראה לי, דדוקא בעצי סוכה אמרינן דאסירי בחול המועד מטעמא דהוקצה למצותו, לפי שצריך לחזור ולבנות סוכה מן העצים, לאכול בסוכה. אבל נויי סוכה, אין לאסרן בחולו של מועד מטעמא דהוקצה למצותו, שאין הסוכה בטלה כשאין בה נויין; הילכך איצטריך טעמא דבזוי מצוה אפילו בעודן תלויין. והשתא דאסירי להו משום טעם דבזוי מצוה, בעודן תלויין בסוכה, אסרינן להו משום הוקצה למצותו אפילו נפלו בחול המועד. אבל אי לאו טעמא דבזוי מצוה, אפילו בעודן תלויין הוו שרו בחול המועד. וכן הייתי נוהג להתנות ולסלקם בעת הגשמים".

נמצא לדעת תוספות איסור מוקצה לעצמו ואיסור ביזוי מצוה לעצמו. לעומת זאת לדעת הרא"ש איסור מוקצה מושתת על איסור ביזוי מצוה. לולי היה הנוי

מוגדר כמצוה לעניין ביזוי הרי לא היה מוגדר מצוה כלל ולא היה חל עליו איסור מוקצה.

מסתבר כי גם שרשה של מחלוקת ראשונים זו נעוץ בשאלה האם דין ביזוי מצוה הוא דין בגברא או דין בחפצא. דעת הרא"ש כי זהו דין בחפצא, כדעת השאלתות. לכן יש לומר כי אחר שנוי סוכה קיבל מעמד של "מצוה" נעשה מוקצה למצוותו. לעומת זאת דעת תוספות כדעת הרמב"ם - דין ביזוי מצוה הוא דין בגברא; עליו נאסר להנות מנוי סוכה. ברם איסור גברא זה אינו גורם לכך שנוי הסוכה כחפצא יהפוך להיות מוקצה מחמת מצוה. בהכרח מדובר בשני איסורים שאינם קשורים זה בזה.

ואכן הרמב"ן הסובר אף הוא כדעת השאלתות, שדין ביזוי מצוה הוא דין בחפצא, כתב בדומה לדברי הרא"ש:

"דאמרינן בפרק כירה דטעמא דעטורי סוכה משום דהוקצה למצותו אפילו רבי שמעון (שאינו סובר דין מוקצה) מודה וכן אתה דן מעתה לנר חנוכה כלומר **דכיון דאיסור משום בזוי מצוה הקצהו מדעתו לגמרי ונאסר בכל תשמישין שבעולם שהרי הוקצה למצוה דומיא דעטורי סוכה** ודומיא דהדס של מצוה שאסור להריח בו כלל".

## 2. דין ביטול מצוה - דין עצמאי או חלק מדין ביזוי מצוה

מחלוקת ראשונים זו בשאלה האם איסור ביזוי מצוה הוא איסור חפצא או איסור גברא מבהירה נקודה נוספת. תוספות (ד"ה אבוהון דכולהו דם) הקשו מדוע המקור לדין ביזוי מצוה הוא כיסוי הדם דווקא. ניתן ללמוד איסור זה באותה מידה מאיסור השימוש בעצי סוכה כל שבעה שהובא במסכת ביצה (ל, ב):

"מנין לעצי סוכה שאסורין כל שבעה - שנאמר (ויקרא כג) חג הסוכות שבעת ימים לה', ותניא, רבי יהודה בן בתירא אומר: מנין שכשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה - תלמוד לומר חג הסוכות שבעת ימים לה', מה חג לה' - אף סוכה לה'".

ומשיבים:

"אומר ר"י דמשום דמעצי סוכה לא הוה ילפינן, דשאני סוכה דבמסתפק מהן איכא **ביטול מצוה** אבל בנויי סוכה ובהרצאת מעות לאור נר חנוכה ליכא ביטול מצוה".

כלומר שני דינים ישנם. האחד איסור **ביטול מצוה** ומקורו בדין עצי סוכה, והשני איסור **ביזוי מצוה** ומקורו באיסור כיסוי הדם ברגל.

לעומתם דעת השאלתות היא שדין ביטול מצוה הוא דין ביזוי מצוה. לפיכך

כתב:

"...אי נמי איסתפוקי מעצים דסוכה עד דשלים מצותיהו משום דקא

**מבזי מצוה, דילפינן לן דאסר לבזוי מצוה מכיסוי הדם** דתניא ושפך

וכסה במה ששפך בו יכסה שלא יכסנו ברגל שלא יהו מצוות בזויות עליו".

הנצי"ב בהעמק שאלה אכן תמה עליו לאור חילוקו של רבנו תם שהובא בתוספות במסכת ביצה (ל, ב ד"ה אבל עצי סוכה). לדעת רבנו תם דווקא בדפנות שמעבר למינימום הנדרש - שתי דפנות וטפח - אינו עובר אלא על ביזוי מצוה. אך המסתפק מעצי שתי הדפנות וטפח עובר באיסור "סוכה לה". מדוע אם כן חילוק זה אינו מופיע בשאלתות?

לשיטתנו הדברים ברורים. לדעת בעלי התוספות דין ביזוי מצוה הוא כאמור דין בגברא. לעומת זאת דין "סוכה לה" הוא דין בחפצא, כפי שעולה מלשון הגמרא: "מנין לעצי סוכה שאסורים"; "כך חל שם שמים על הסוכה"; "אף סוכה לה". בהכרח מדובר אם כן בשני דינים. דין ביזוי מצוה הוא כאמור דין בגברא - שלא ינהג בנוי מנהג בזיון, ואילו דין ביטול מצוה הוא דין בחפצא - אין לבטל את הכשרה של הסוכה על ידי נטילת העצים עד אשר יחדלו מעצמם להיות סוכה לה. אך לדעת השאלתות אף דין ביזוי מצוה הוא דין בחפצא וביטול הסוכה הריהו ביזויה, שכן בכך הוא הופך אותה מסוכה לעצים בעלמא.

אף ה"חפצא" אינו אותו "חפצא" לשתי השיטות. לדעת השאלתות ה"חפצא" הוא עצי הסוכה שהפכו עתה לעצי מצוה. אם כך מה לי עצי שתי דפנות וטפח ומה לי עצי הדפנות כולן. לעומתו סבורים תוספות שה"חפצא" הוא הסוכה והאיסור הוא ביטולה מהיותה סוכה ואם כן חל האיסור דווקא על השיעור שבו תיפסל הסוכה. נותר עדיין לשאול על שיטת בעל השאלתות: מדוע נלמד דין איסור עצי סוכה מ"חג הסוכות שבעת ימים לה" ואינו נלמד מדין כיסוי הדם? לשון אחר: מדוע אין דין עצי סוכה יכול להיות המקור לדין ביזוי מצוה? בכדי לעמוד על טעמו של דבר יש צורך להביא את הסוגיה במסכת ביצה (ל, ב) בשלמותה:

ברייתא: "תניא רבי חייא בר יוסף קמיה דרבי יוחנן: אין נוטלין עצים מן

הסוכה אלא מן הסמוך לה, ורבי שמעון מתיר. ושון בסוכת החג בחג

שאסורה. ואם התנה עליה - הכל לפי תנאו".

הגמרא דנה בברייתא זו:

"ושוין בסוכת החג שהיא אסורה, ואם התנה עליה הכל לפי תנאו. ומי מהני בא תנאי? והאמר רב ששת משום רבי עקיבא: מנין לעצי סוכה שאסורין כל שבעה - שנאמר (ויקרא כג) חג הסוכות שבעת ימים לה', ותניא, רבי יהודה בן בתירא אומר: מנין שכשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה - תלמוד לומר חג הסוכות שבעת ימים לה', מה חג לה' - אף סוכה לה'. - אמר רב מנשיא בריה דרבא: סיפא (ואם התנה עליה הכל לפי תנאו) אתאן לסוכה דעלמא. אבל סוכה דמצוה - לא מהני בה תנאה..."

ומאי שנא מהא, דאתמר: הפריש שבעה אתרוגים לשבעת הימים, אמר רב: כל אחת ואחת יוצא בה ואוכלה לאלתר, ורב אסי אמר: כל אחת יוצא בה ואוכלה למחר - התם דמפסקו לילות מימים - כל חד וחד יומא מצוה באפי נפשיה הוא. הכא, דלא מפסקו לילות מימים - כולהו יומי כחדא יומא אריכתא דמי".

הדיון בסוגיה זו לדעת בעל השאלות כלל אינו בדין ביזוי מצוה, אלא בשאלה **האם מועיל תנאי לסוכה** כדרך שמועיל תנאי למי שמיעד תיק הספר לספר תורה ומתנה שיוכל להשתמש בו גם תשמיש של חולין<sup>12</sup>. הגמרא מוכיחה מדברי רבי עקיבא כי אינו דומה תיק הספר לסוכה. שכן קדושתו של תיק הספר היא תוצאה של גורם אחד בלבד - יעודו לקדושה על ידי בעליו. קדושתה של הסוכה לעומת זאת נובעת גם מן הזמן המקודש; הזמן הוא המקדש את הסוכה באופן סופי. לכן מסתבר כי כאשר האדם אינו "בעלים" על הקדושה אין ביכולתו להתנות שזו לא תחול. נמצא כי הגורם לקדושתה של הסוכה הוא **ציווי התורה** על חג הסוכות, והוא זה האוסר את השימוש בעצי הסוכה.

ברור שאין ללמוד מכאן את דין ביזוי מצוה המחדש שאף קדושה שהוענקה לחפץ על ידי **האדם** מעניקה לחפץ מהות של "מצוה" ואוסרת על התייחסות של חולין כלפיו.

12. כך הביא הבית יוסף אורח חיים סימן מב בשם רבו: "כתב רבנו הגדול מה"ר יצחק אבוהב ז"ל בשם ארחות חיים (שם) דתפילין של ראש דאתני עלייהו מותר לעשותן של יד אפילו הם ישנים וכתב שדקדק כן מדאמרינן בגמרא (מנחות לד:): ולמאן דאמר הזמנה מילתא היא דאתני עלייהו וכתב דנראה שהוא הדין אם התנה על סודר דצר ביה תפילין מהני כלומר אפילו אזמניה למיצר ביה תפילין אלא שהתנה שיוכל להשתמש בו כשירצה".

## IV. השלכות הלכתיות

### 1. שימוש של חולין בחוטי הציצית

הטור בהלכות ציצית (אורח חיים כא) כתב:

**"ציצית אין בהם משום קדושה דתשמישי מצוה הן ויכול לזורקן וליכנס בהן לבית הכסא ויראה דאפילו בעודן במצותן מותר להשתמש בהן אבל בשאלתות כתב בפרשת שלח לך אסור לבני ישראל למיעבד צרכיהן במידי דעביד למיפק ביה ידי חובת מצוה כגון חוטי הקבועין בטלית למיסר ביה מדעם אי נמי הושענא לאורוחי ביה ואתרוג דמצוה למיכליה דילפינן מדם דאמר קרא ושפך וכסה במה ששפך יכסה שלא יכסה ברגליו שלא יהו מצות בזויות עליו דדוקא תשמישי מצוה בתר דאיתעבדי בהו מצוה נזרקין ע"כ ואפשר לחלק שאינו דומה לדם דשאני התם כשמכסה ברגל עושה המצוה דרך בזיון מה שאין כן כאן (ס"א וכן כתב הרמב"ם ז"ל מותר לכנוס בציצית לבית הכסא ולבית המרחץ נפסקו ציציותיה זורקן לאשפ' אם רוצה) וטוב להחמיר".**

הטור סבור שאין לדמות את האיסור לכסות את הדם ברגל לאיסור השימוש בחוטי הציצית לשם חולין. בכיסוי הדם מעשה המצוה עצמו נעשה בבזיון. מה שאין כן במצות ציצית עצם קיום המצוה אינו נעשה בבזיון, ורק מצטרף לו שימוש של חולין.

**הבית יוסף (שם) תמה על הטור וכתב:**

**"תמהני עליו היאך סתר דברי השאלתות בדחיה בעלמא דאיכא למימר כשנהנה מהמצוה היא בזויה בעיניו וכיון דחזינן דקפיד רחמנא גבי דם שלא יהו מצות בזויות עליו ילפינן מיניה לכל ביזוי מצוה ואפילו ביזוי כל דהו ועוד דלפי דבריו מאיזה טעם אסור לאורוחי בהושענא ולמיכל אתרוג דמצוה (סוכה לו, ב) ולהסתפק מנויי סוכה כל שבעה (שבת כב, א) ולהשתמש מנר חנוכה (שם) ושרי לאישתמושי בחוטי ציצית דאי טעמא דהני משום דאיתקצו למצוותיהו חוטי ציצית נמי איתקצי למצוותיהו ואם כן על כרחך צריך לומר דהא דתנו רבנן נזרקין בשעבר מצותן דוקא היא וכן פירש שם הר"ן (מגילה ח, א ד"ה תשמישי) וכן כתב רבינו הגדול מהר"י אבוהב בשם העיטור (הלי ציצית שער השני ח"ב) וכך הם דברי הרמב"ם בפרק ג' (ה"ט) שכתב נפסקו לו חוטי לבן או תכלת זורקן לאשפה מפני שהיא מצוה שאין בגופה קדושה משמע דוקא בשנפסקו אבל אם לא**



נפסקו לא ובהדיא אמרינן בפרק במה מדליקין (שם) דטעמא דאסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה היינו כדי שלא יהו מצות בזויות עליו כמו גבי דם ואיבעיא לן מהו להסתפק מנויי סוכה כל שבעה ואמר רב יוסף אבוהון דכולהו דם הרי מפורש שההנאה מדבר מצוה עד שלא עברה מצותו חשיב ביזוי מצוה וילפינן ליה שפיר מדם כדברי השאלות הילכך הכי קיימא לן מדינא בלא פקפוק כללי".

וכך אכן פסק בשולחן ערוך (שם סעיף א) :

"חוטי ציצית שנפסקו, יכול לזרקן לאשפה, מפני שהיא מצוה שאין בגופה קדושה, אבל כל זמן שהם קבועים בטלית, אסור להשתמש בהם כגון לקשור בהם שום דבר וכיוצא בזה, משום בזוי מצוה".

**הט"ז** דחה את דברי הבית יוסף ואת הרעיון שציצית אף היא מוקצית למצוותה. זאת בהסתמך על דברי תוספות (שבת כב, א, ד"ה סוכה) שכתבו שאיסור מוקצה קיים רק בימים המקודשים - שבתות וימים טובים, ולא בחולו של מועד או בימי החול.

במרכז הדיון עומדת למעשה השאלה היסודית - האם זהו דין בחפץ של מצוה - שלא ינהג בו מנהג חולין, או שזהו דין בעושה המצוה - שלא ינהג בהן מנהג בזיון. **השאלות** כאמור רואה בדין ביזוי מצוה דין איסור שימוש של חולין בחפץ של מצוה. לכן כתב שאסור לקשור בחוטי הציצית דבר.

**הטור** סובר כדעת הרמב"ם, שהאיסור הוא איסור של מנהג בזיון במצוה. לכן כתב שיש לחלק בין כיסוי הדם ברגל שהוא עשיית המצוה בביזוי לבין קשירת דבר בחוטי הציצית, שאין כאן לא מנהג בזיון, ולא עשיית מצוה בבזיון.

**הבית יוסף** חיזק את דעת השאלות מדברי הרא"ש בתשובה (כלל כד, דין ט), שכתב שאיסור ביזוי מצוה יוצר איסור מוקצה בנוי סוכה, אפילו בחולו של מועד, ואם כך גם בחוטי הציצית הדין כן.

**הט"ז** השיג על דברי הבית יוסף בהסתמך על דברי התוספות, שחולקים על הרא"ש וסוברים שאין איסורי ביזוי מצוה יוצר איסור מוקצה, כשיטת הרמב"ם.

## 2. שימוש במצוה לשם מצוה

### (I) מחלוקת הראשונים

בעל המאור בבואו לסכם את הדינים העולים מן הסוגיה באשר לשימוש בנר חנוכה חילק את דעות האמוראים בדין זה לשלוש רמות:

א. הדעה המחמירה ביותר היא דעת רב בתחילת הסוגיה הסובר "אסור להשתמש לאורה" כלומר, כל תשמיש בנר חנוכה אסור הן תשמיש של רשות והן תשמיש של מצוה וקדושה. טעמו הוא שנרות החנוכה הריהן זכר לנרות ולשמן של היכל שהיו אסורים בהנאה.

ב. דעה מקילה יותר היא דעתו של רב אסי האוסר להרצות מעות כנגד נר חנוכה. לדעת רב אסי דווקא תשמישי חולין כהרצאת מעות נאסרו אך תשמישי של מצוה וקדושה מותרין.

ג. הדעה המקילה ביותר היא דעת שמואל הסובר שמותר אפילו להרצות מעות כנגד נר חנוכה ולא נאסר משום ביזוי מצוה אלא תשמיש של חולין בגוף נר החנוכה כגון להדליק ממנו אש לבישול. במקרה כזה דומה הדבר לכיסוי הדם ברגל שהוא אסור.

להלכה פסק בעל המאור כדעת רב אסי שהיא דעת הביניים. לכן הוא כותב: "ומסקנה דשמעתא דחיישינן בנר חנוכה לבזוי מצוה אפילו להשתמש לאורה לדבר הרשות כגון הרצאת מעות אבל קדושה אין בה<sup>13</sup> ומותר להשתמש לאורה תשמיש של מצוה".

הרמב"ן במלחמות ה' חולק עליו וסובר כי כשאמר רב אסי "אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה" לא להקל מדברי רב התכוון, אלא אדרבה - להחמיר, ואפילו תשמיש קל כהרצאת מעות לאור נרות החנוכה אסור משום ביזוי מצוה. על כל פנים לדעתו רב האוסר שימוש ורב אסי האוסר הרצאת מעות דבר אחד אמרו. באשר לדעת שמואל, מסכים הרמב"ן לעיקרון של בעל המאור, ששמואל אינו מגדיר הרצאת מעות כתשמיש בנר חנוכה. עם זאת לדעתו לשמואל אסור אפילו שימוש של מצוה בגוף הנר ולא רק שימוש של חולין<sup>14</sup>.

13. לדעת בעל המאור אם כן מחלוקת רב ושמואל היא בעצם המחלוקת היסודית: האם דין ביזוי מצוה הוא דין בחפץ או שהוא דין האוסר על האדם לבזות את המצוה.

14. המחבר (תרעג, א) פסק בסתם כדעת הרמב"ן והרשב"א שפסקו שאסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה - כרב ורב אסי. את דעת בעל המאור הביא רק בשם יש מי שאומר. לעומת זאת בסוף סימן תרעד פסק בסתם כדעת בעל המאור וכלל לא הביא את הדעה החולקת ואוסרת הדלקת נר מצוה אחר מנר חנוכה. הגר"א שם העיר שפסק ההלכה בעניין זה תלוי בשתי הדעות שהובאו בסימן תרעג.

## II) יסוד המחלוקת

נראה כי הרמב"ן לשיטתו, שדין ביזוי מצוה הוא דין של התייחסות של חולין לחפץ של מצוה. הרמב"ן, בחידושו כתב על דין ביזוי מצוה: "ודאמרינן אסור להשתמש לאורה - כל תשמישין במשמע, בין דמצוה כגון סעודת שבת, בין דרשות... ואם תאמר בסעודת שבת מאי ביזוי מצוה איכא והא הוא מצוה? לאו מלתא הוא דכל שאדם משתמש ממצוה זו לאחרת ביזוי מצוה היא זו דמיחזי כמאן דלא חביבא ליה הך מצוה ועביד מצוה אחרתא ועל כן לא שרי אלא להדליק מנר לנר משום דתרווייהו חדא מצוה ניהו, כלומר מצות נר חנוכה, ומין במינו אינו בטל. אבל שאר מצות נראות כמבטלות זו את זו".

באופן דומה כתב הרשב"א בחידושו: "דמחזי כמאן דלא חביבא ליה הך מצוה ועביד מצוה זו תשמיש למצוה אחרת". שניהם דבר אחד אמרו: גם הפיכת מצוה לאמצעי - להכשר מצוה - הריהי הורדת אותה מצוה מרמה של מצוה לרמה של חולין. לכן שימוש בחפץ של מצוה אפילו לצורך מצוה אחרת אסור. ברם יש מקום לומר כך רק כאשר אנו מבינים את דין ביזוי מצוה כדין הפוגם במצוה עצמה. לעומת זאת אם נבין את דין ביזוי מצוה כדין בגברא - שלא יהו מצוות בזויות עליו אפשר לומר כדעת בעל המאור, שלצורך מצוה אחת רשאי להשתמש באחרת<sup>15</sup>. כך אכן מבין בעל המאור שכתב: "אבל קדושה אין בה ומותר להשתמש לאורה תשמיש של מצוה", רוצה לומר מטעם זה עצמו שאין כאן פגם בחפצא, מותר להשתמש לאורה.

## V. דעת שמואל בדין ביזוי מצוה

### 1. סתירה ויישובה - שיטת בעל המאור

כבר ראינו ששמואל תמה על איסור הרצאת מעות כנגד נר חנוכה: "וכי נר קדושה יש בו". בפשטות נראה שהוא חולק על דין ביזוי מצווה. ברם הבנה כזו נתקלת בקושי בהמשך הסוגיה. שם נחלקו אמוראים:

15. לכאורה ניתן היה להבין שדעת בעל המאור כדעת הרמב"ם, שדין ביזוי מצוה הוא דין בגברא, שאסור לו לנהוג במצוה מנהג ביזיון. אלא שכאמור לשיטת הרמב"ם לא נאסר מנהג חולין אלא רק ביזיון גמור, ואילו הרז"ה אוסר אף מנהג חולין משום ביזוי מצוה.

"איתמר, רב אמר: אין מדליקין מנר לנר, ושמואל אמר: מדליקין. רב אמר: אין מתירין ציצית מבגד לבגד, ושמואל אמר: מתירין מבגד לבגד. רב אמר: אין הלכה כרבי שמעון בגרירה, ושמואל אמר: הלכה כרבי שמעון בגרירה. אמר אביי: כל מילי דמר עביד כרב, לבר מהני תלת דעביד כשמואל: מדליקין מנר לנר, ומתירין מבגד לבגד, והלכה כרבי שמעון בגרירה"<sup>16</sup>.

אילו שמואל היה חולק על דין ביזוי מצוה מכול וכול היה מתיר להדליק מנר חנוכה כל דבר ולא דווקא נר חנוכה אחר. מכך שדווקא מנר לנר היתיר שמואל להדליק משמע לכאורה שהוא מודה בקיומו של דין ביזוי מצוה. דומה שהסברו של בעל המאור הוא הפשוט ביותר מבחינת מהלך הסוגיה. לדעת בעל המאור דברי הגמרא מתפרשים כפשוטם: אכן נר קדושה אין בו בחפצא, ולכן אין הוא נאסר בהנאה ומותר להרצות מעות כנגד נר חנוכה. ואף על פי כן אסור לנהוג בנר עצמו ביזיון כגון להדליק ממנו אש לצורך חולין. הדלקה מנר לנר שהיא לצורך מצוה אין בה ביזיון והיא מותרת.

## 2. שאילתות - היתר הרצאת מעות כנגד נר חנוכה הוא חריג בדעת שמואל

בעל השאילתות פירש את מחלוקת רב ושמואל באופן הבא:

"ברם צריך למימר הני מילי כי אסיר למישקל היכא דלא קבע לה למזוזה בשעתיה; תכילתא נמי דלא רמיא ליה לגלימא אחרינא בשעתיה. היכא דקא בעי למישקל מן האי פתחא ומקבעיה בפיתחא אחרינא ומן הדין גלימא לגלימא אחרינא בשעתיה מי שרי או לא? מי אמרינן כיוון דהאי דקא שקיל להו אדעתא דלמעבדה מצוה הוא, ליכא בזיון ושפיר דמי, או דלמא כיון דעד דאתעביד בהון קא מיבטלין ממצותיהו אית בזיון ואסיר"<sup>17</sup>.

16. דתניא: רבי שמעון אומר: גורר אדם מטה כסא וספסל, ובלבד שלא יתכוון לעשות חריץ.  
17. תרגום: ברם צריך לומר מה שאסור ליטול הוא במקום שאינו קובע שוב את המזוזה בשעה שמסירה. ציצית גם כן כאשר אינו מטיל אותה בבגד אחר באותו זמן. (אולם) כאשר רוצה ליטול מפתח זה ולקבעו בפתח אחר ומבגד זה לבגד אחר בשעתו האם מותר או לא? האם אנו אומרים כיוון שהוא נוטלו על דעת לעשות מצוה אין כאן ביזיון ומותר הדבר או שמא כיוון שעד שתיעשה בהם מצוה הריהם מתבטלים ממצותם יש בזיון ואסור?

תא שמע דאיתמר רב אמר אין מתירין מבגד לבגד ושמואל אמר מתירין. רב אמר אין מדליקין מנר לנר ושמואל אמר מדליקין. רב אמר אין הלכה כרבי שמעון בגרירה ושמואל אמר הלכה כרבי שמעון בגרירה. אמר אביי כל מילי דמר עביד כרב לבר מן הלין תלת דעביד כשמואל - מתירין מבגד לבגד ומדליקין מנר לנר והלכה כרבי שמעון בגרירה - למימרא דהלכתא כשמואל דשריי".

ברור לבעל השאלות שמחלוקת זו קשורה לדין ביזוי מצוה. כך סבור גם רש"י במסכת מנחות (מא, ב). שם רוצה הגמרא להוכיח כדברי שמואל שמתירין מבגד לבגד, ומשיבה: שמא מדובר באופן שהבגד הראשון אינו ראוי שוב לציצית. ופירש רש"י:

"דילמא אי בלאי - הא דקתני שמביא תכלת ממקום אחר ותולה בה ולא חישינן לבזיון דמבזה לה לטלית<sup>18</sup> ראשונה דנתבלה דאין ראויה לציצית קאמר דמתיר ממנה הציצית".

דעת רב היא שאף ביטול לשעתו נחשב ביזוי מצוה, ואילו דעת שמואל היא שביטול לשעתו אינו בכלל ביזוי מצוה. שני האמוראים מסכימים כי ישנו דין של ביזוי מצוה. ברם נחלקו בהגדרת המונח "מצוה". לדעת שמואל המגדיר את החפץ

---

18. אמנם בעל השאלות אינו מדבר על בזיון הטלית אלא על בזיון הציצית. נראה שמחלוקת זו היא כמותית בעיקרה - עד היכן מתפשטת קדושת המצוה על החפץ העשוי לצאת בו ידי חובת אותה מצוה. לדעת רש"י מתפשטת הקדושה על הטלית כולה. לדעת בעל השאלות רק הפתילים מוגדרים כחפץ של מצוה.

מחלוקת זו מקבלת ביטוי הלכתי בדין נטילת מזוזה ממפתח זה כדי לקבעה בפתח אחר. לדעת בעל השאלות מאחר שרק המזוזה נחשבת חפץ של מצוה, הדבר מותר, כדעת שמואל הפוסק: מתירין מבגד לבגד.

אבל הריטב"א (ב"מ קב, א ד"ה לא יטלנה בידו) סובר כרש"י. לכן כתב: ואף על פי שאמרו גבי ציצית 'מתירין מבגד לבגד' שאני הכא דכיוון דחלה קדושת שכינה בבית זה אין לו לסלקה משם. יש להעיר עוד שלדעת תוספות (שם ד"ה לא) דין נטילת המזוזה כלל אינו עניין לדין ביזוי מצוה, שכן דין ביזוי מצוה לשיטתם אינו דין בחפץ של מצוה. טעמו של איסור נטילת המזוזה לדעתם הוא "לפי שהמזיקין באין בבית שאין בו מזוזה, וכשנטלה כאילו מזיק את אותם שיגורו בבית".

כ"מצוה" הוא **האדם**<sup>19</sup>. לכן כל עוד האדם מייעד את החפץ למצוה אין בכך ביזוי מצוה. מנגד דעתו של רב היא שהגדרת החפץ כ"מצוה" היא הגדרה **מוחלטת** - היותו משמש בפועל למצוה. בהתאם להגדרה זו התרת הציצית מבגד לבגד הריהי ביזוי מצוה.

מאחר ששמואל מסכים אף הוא לאיסור ביזוי מצוה נשאלת השאלה מדוע נחלק בדין הרצאת מעות כנגד נר חנוכה; אף שם האיסור הוא איסור ביזוי מצוה. לשיטה זו, משיב הרמב"ן במלחמות<sup>20</sup>, שמואל לא נחלק אלא על דין הרצאת המעות. זאת מפני שאין זה **תשמיש** בחפץ של מצוה אלא **הנאה** בלבד. לדעת שמואל בהנאה נאסרו תשמישי קדושה אך לא חפצי מצוה.

### 3. תוספות - שמואל חולק על דין ביזוי מצוה ומודה בדין ביטול מצוה

**תוספות** (מנחות מא, ב ד"ה רב) חולקים על רש"י ובעל השאלות וכתבו שלדעת רב אין מתירין מבגד לבגד לא משום ביזוי מצוה, אלא מחמת **ביטול** מצוה. נראה שאף כאן הולכים תוספות לשיטתם שדין ביזוי מצוה הוא דין בגברא הנוהג במצוה מנהג ביזיון. דבר זה לא ניתן להאמר במתיר מבגד לבגד, ועל כרחנו כאן זהו דין בחפצא - בפתילי הציצית - שלשעה בטלים מהיותם פתילים. לכן לשיטתם זהו דין ביטול מצוה ולא דין ביזוי.

הבנה זו בסוגיה מאפשרת לכאורה לומר ששמואל חולק לחלוטין על איסור ביזוי מצוה, ומודה רק בדין ביטול מצוה, ואף דין זה לדעתו אינו חל בהתרת הציצית לצורך בגד אחר. ואכן תוספות בסוגיה במסכת שבת (כב, ב, ד"ה מאי) פירשו בפירוש אחד את מחלוקת רב ושמואל בשאלה אם מדליקין מנר לנר, כמחלוקת בדין ביזוי מצוה. רב הסבור שאין מדליקין מנר לנר סובר כדעת רב אסי, שביזוי מצוה אסור. שמואל לשיטתו, שהרצאת מעות כנגד נר חנוכה מותרת, סובר אף כאן שמדליקין מנר לנר ואין כאן דין ביזוי.

19. גם בנושאים אחרים סבור שמואל כי בכוחו של האדם להגדיר את המציאות המוחלטת הגדרה שתכיל גם אותו. כך במסכת בבא קמא (נ, ב): "אמר רב: בור שחייבה עליו תורה - להבלו ולא לחבטו, אלמא קסבר: חבטה, קרקע עולם הוא דמזקא ליה; ושמואל אמר: להבלו וכ"ש לחבטו". הרי שלשמואל חפירת האדם את הבור יש בכוחה להגדיר קרקע עולם כבורו של החופר ולחייבו בתשלומי נזיקין.

20. הובא לעיל בפרק ד בהקשר למחלוקתו עם בעל המאור בדין שימוש בנר חנוכה לצורך מצוה.

ברם קשה להניח ששמואל חולק על כך שדין ביזוי מצוה אכן קיים. המקור לדין זה הוא ברייתא העוסקת בדין כיסוי הדם ברגל ואוסרת זאת כדי שלא יהו מצוות בזויות עליו. לא מצאנו תנא שיחלוק על ברייתא זו ולכן מן הסתם היא מוסכמת, ואף שמואל מקבל אותה. ומכאן שמחלוקתו של שמואל אינה על עצם הדין אלא על הקף הדין. בעוד רב יוסף סובר "אבוהון דכולהו דם" סובר שמואל שדם אינו אבוהון דכולהו, אלא דין מיוחד. לדעתו כיסוי הדם ברגל הריהו מנהג ביזיון אף במעשה של חולין. לכן כאשר מדובר במצוה נאסר לעשות אותה באופן זה. מה שאין כן בדין הרצאת מעות כנגד נר חנוכה ובדין הדלקה מנר לנר, בהם אין כל ביזיון מצד עצם המעשה. לכן גם בנר חנוכה הדבר יהיה מותר.

נמצאו שלוש שיטות בהקפו של דין ביזוי מצוה לדעת שמואל:

א. בעל המאור מחלק בין התחומים: בתחום המצוות לא קיים לדעת שמואל דין ביזוי. בתחום החולין מודה שמואל שביזוי מצוה אסור, אף שנר חנוכה וכך גם שאר תשמישי מצוה אין בהם קדושה.

ב. השאלות וסיעתו רואים בדין הרצאת מעות שעליו נחלק שמואל חריג.

ג. תוספות רואים בדין כיסוי הדם חריג, מאחר שמדובר בביזיון גדול.

הצד השווה לכולם הוא שאף לדעת שמואל דין ביזוי מצוה קיים במידה זו או אחרת.

## VI. פסיקת הרמב"ם

### 1. שני קשיים בשיטת הרמב"ם

בפשטות פסיקת הרמב"ם נשענת על הבנת הסוגיה כתוספות. הרמב"ם כאמור הזכיר את דין ביזוי מצוה בשני מקומות בלבד, האחד בדין כיסוי הדם (שחיטה יד, טז), והשני באיסור ניקוי השופר במי רגלים (שופר א, ד). הרמב"ם פסק אם כך כדעת שמואל שרק ביזוי גמור נאסר מחמת היותו מנהג ביזיון. ביזוי מחמת היותו של הנר של מצוה ולא נר חולין אינו נאסר. אולם שתי הלכות עדיין יותרו ללא הסבר:

א. רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה (ד, ו):

"כל השמנים וכל הפתילות כשרות לנר חנוכה ואף על פי שאין השמנים נמשכים אחר הפתילה ואין האור נתלית יפה באותן הפתילות, ואפילו בלילי שבת שבתוך ימי חנוכה מותר להדליק בשמנים ופתילות שאסור

להדליק בהן נר שבת, לפי שאסור להשתמש לנר חנוכה בין בשבת בין בחול ואפילו לבדוק מעות או למנותן לאורה אסור".  
לכאורה לדעתו של שמואל אין כל איסור להשתמש או להרצות מעות לאורו של נר חנוכה.

ב. בסוגיה במסכת שבת דף (כב, א) הסבירו את דעת רב האוסר הדלקה מנר לנר בשתי צורות אפשריות:

"יתיב ההוא מרבנן קמיה דרב אדא בר אהבה, ויתיב וקאמר: טעמא דרב - משום **ביזוי מצוה**. אמר להו: לא תציתו ליה, טעמיה דרב - משום דקא **מכחיש מצוה**. מאי בינייהו? - **איכא בינייהו**: דקא מדליק משרגא לשרגא. **מאן דאמר משום ביזוי מצוה - משרגא לשרגא מדליק**, מאן דאמר משום אכחושי מצוה משרגא לשרגא נמי אסור".

דברי הרמב"ם שם בהלכה ט: "ומותר להדליק נר חנוכה מנר חנוכה אחר". משמע דווקא שלא על ידי קיסם משום ביזוי מצוה.

הראב"ד על אתר השיג על הרמב"ם וכתב: "ומותר להדליק מנר חנוכה לנר חנוכה אחר. א"א ועל ידי קינסא". משמע שאף הוא הבין שדעת הרמב"ם היא שעל ידי קיסם אסור ולכן חלק עליו. כך היא גם הבנת המגיד משנה את דברי הרמב"ם. המגיד משנה הוסיף שלמרות שהראב"ד חולק על הרמב"ם דעת הרמב"ן והרשב"א כדעת הרמב"ם שעל ידי קיסם אין מדליקין מנר לנר.

אם נניח שהרמב"ם פסק כשמואל - שאין איסור במקום שאין מנהג ביזיון גמור, היה על הרמב"ם להתיר אף הדלקה מנר לנר על ידי קיסם.

א. אשר לשאלה הראשונה נראה לומר כי לדעת הרמב"ם כמו גם לדעת הרמב"ן במלחמות, איסור שימוש בנר חנוכה אינו קשור דווקא לאיסור ביזוי מצוה. בסוגיית הגמרא מופיע איסור השימוש בנר חנוכה פעמיים בלי קשר לאיסורי ביזוי מצוה. פעם אחת בראש סוגיית חנוכה (כא, ב):

"אמר רבי זירא אמר רב מתנה, ואמרי לה אמר רבי זירא אמר רב: פתילות ושמונים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת - מדליקין בהן בחנוכה, בין בחול בין בשבת. אמר רבי ירמיה: מאי טעמא דרב - קסבר: כבתה אין זקוק לה, ואסור להשתמש לאורה. אמרוה רבנן קמיה דאבי משמיה דרבי ירמיה - ולא קיבלה. כי אתא רבין, אמרוה רבנן קמיה דאבי משמיה דרבי יוחנן - וקיבלה. אמר: אי זכאי גמירתיה לשמעתיה מעיקרא".



ופעם שנייה בהמשך אותה סוגיה (שם):

"תנו רבנן: נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ. אם היה דר בעלייה - מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים. ובשעת הסכנה - מניחה על שלחנו, ודיו. **אמר רבא: צריך נר אחרת להשתמש לאורה.** ואי איכא מדורה - לא צריך, ואי אדם חשוב הוא, אף על גב דאיכא מדורה - צריך נר אחרת".

כתב על כך הרמב"ן במלחמות שגם אם נתעלם מאיסור ביזוי מצוה עדיין מה שאמרו אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה הכוונה היא שאפילו מניית מעות, וכל שכן שאר תשמישים. הרמב"ן מצטט את הירושלמי שבו נאמר: "דרב תחליפא שאיל לרב חסדא לא כן אלפן רבי בשבת שחלה להיות חנוכה שאסר לראות מטבע לאור הנר. והרי אינו שוכח ומוציא את הפתילה!" רוצה לומר מה טעם יש לאסור בנר חנוכה של ליל שבת שמנים ופתילות שאסרו חכמים בשבת הרי אין חשש שמא יטה שהרי אפילו לראות מעות לאור נר חנוכה אסור.

בפשטות זוהי שיטת הרמב"ם, ומקורו הוא בירושלמי ועל כן אסר להשתמש לאור נר חנוכה אפילו שימוש קל כבדיקת מעות.

ב. באשר לקושי השני בדברי הרמב"ם כאן מסתבר כי דעת הרמב"ם היא אכן שההיתר להדליק מנר לנר הוא היתר גורף - בין ישירות ובין על ידי קיסם. שכן אלו היה ההיתר מוגבל להדלקה ישירה מנר לנר היה על הרמב"ם להדגיש זאת. ראייה לדבר ניתן למצוא בדברי הרמב"ם בהלכות תמידין ומוספין (ג, יג-יד) שם כתב הרמב"ם:

"נר מערבי שכבה אין מדליקין אותו אחר דשונו אלא ממזבח החיצון, אבל שאר הנרות כל נר שכבה מהן מדליקו מנר חבירו. וכיצד מדליקו מושך הפתילה עד שמדליקה ומחזירה, לפי שהנרות קבועים במנורה ואינו יכול להדליק בנר אחר משום בזיון".

כאשר רוצה הרמב"ם לכתוב שבנר אחר אסור משום בזיון הוא כותב זאת בפירוש. בנר חנוכה הרמב"ם אינו מחלק ומסתבר שכוונתו היא שמדליקים מנר לנר בכל צורה שהיא.

## 2. בזיון מצוה ובזיון הקודשים

מעתה יש לשאול:

א. לשיטת הרמב"ם שיחס של חולין למצוה אינו מוגדר ביזיון, מדוע במנורה אין מדליקין מנר לנר משום ביזיון?

ב. שאלה דומה נשאלת על מה שכתב הרמב"ם בפירוש המשניות במסכת מעשר שני (א, א), שאין שוקלים כנגד מעשר שני לפי שזה בזיון קדשים שעושה אותו משקולת. אף כאן בפשטות מדובר רק ביחס של חולין ומדוע מכנה אותו הרמב"ם בזיון?

התשובה לכך פשוטה: ישנו לדעת הרמב"ם חילוק בין המושג בזיון בהקשר למצוה, לבין אותו מושג עצמו בהקשר לקודשים. דין ביזוי מצוה הוא כאמור דין **בגברא** ומחייב להתייחס למצוה דרך כבוד, שאם לא כן יהו מצוות בזויות עליו. כך כותב הרמב"ם לגבי שופר ולגבי מצוות כיסוי הדם.

לעומת זאת דין בזיון הקודשים הוא דין **בחפצא** - וכלשון הרמב"ם: "**מעשר שני קודש** ולפיכך אסור למכרו ולא למשכנו... ואין שוקלים כנגדו לפי שזה בזיון קודשים שעושה אותו משקולת"<sup>21</sup>.

חילוק זה בין בזיון הקודשים לבין בזיון מצוה אינו עולה מן הסוגיה. אדרבה הגמרא מקשה על דעת שמואל שאינו אוסר להדליק מנר לנר אפילו על ידי קיסם, ואינו חושש ל**ביזיון מצוה**, משני הדינים הנזכרים המוגדרים כ**בזיון קודשים** - מדין שקילת מעות כנגד מעשר שני ומדין הדלקת המנורה במקדש.

נראה כי לדעת הרמב"ם סוגיה זו המשווה בזיון הקודשים לביזוי מצוה היא כדעת הסוברים שני קדושה יש בו. ברם למסקנה נפסקה ההלכה כשמואל. אף ששמואל מודה שהנהג מנהג חולין בקודשים הרי זה בזיון, אבל ככל שהדבר אמור בתשמישי מצוה רק חוסר כבוד גמור נחשב למנהג ביזיון.

## VII. סיכום

### 1. מקור הדין וגדרו

מקורו של הדין הוא כאמור בברייתא שהובאה בסוגיה במסכת שבת:

21. יש להעיר שלהלכה פסק הרמב"ם שאיסור השקילה כנגד מעות מעשר שני אינו משום בזיון הקודשים וכך הוא כותב (מעשר שני ונטע רבעי ג, יט): "מע"ש אין שוקלין כנגדו אפילו דינרי זהב, ואפילו לחלל עליהם מע"ש אחר גזירה שמא לא יכוין ממנו משקלו ונמצאו הפירות חסרים והוא שוקל בחן מעות לחלל עליהם מעשר אחר נמצא מוציא מעשר לחולין בפחות בדמיו". פירוש זה נאמר בגמרא לסוברים שדעת שמואל להתיר להדליק מנר לנר אף על ידי קיסם. כדעה זו לפי דברינו פסק הרמב"ם, והרי זו הוכחה נוספת להבנתנו את פסיקתו "ומותר להדליק נר חנוכה מנר חנוכה אחר".

"תניא: ושפך וכסה (ויקרא יז, ג) - במה ששפך יכסה, שלא יכסנו ברגל, שלא יהו מצות בזויות עליו".

ברייתא זו ניתנת להתפרש בשני אופנים. ייתכן שהדגש הוא על כך שהדין הוא דין בגברא - שלא יהו בזויות עליו. פרשנות אפשרית אחרת היא שהחידוש בברייתא הוא בכך שדין מצוות כדין תשמישי קדושה וחל עליהן דין ביזיון - שלא יהו מצוות... הראשונים אכן נחלקו בעקבות כך בגדרו של הדין. הבנתו של הרמב"ם היא שמדובר בדין הקשור לאופן עשיית המצוה והוא תובע מן האדם שיקיים את המצווה דרך כבוד ולא בדרך ביזיון. מנגד בעל השאלות וסיעתו מבינים שזהו דין העוסק בחפץ שקיבל מהות של מצוה כתוצאה מיעודו - לצאת ידי חובת מצוה, וגדרו, שלא לנהוג בחפץ זה כאילו עודנו חפץ של חולין.

## 2. רמת הדין

מוסכם על הכול שזהו דין דאורייתא שכן "אבוהון דכולהו דם", כלומר ניתן ללמוד בבניין אב ממצוות כיסוי הדם ביד, שלא יהו מצוות בזויות עליו.

## 3. הקף הדין

לגבי הקף הדין, שוב נחלקו הראשונים. דעת הרמב"ם והטור לצמצם את האיסור לנהוג מנהג ביזיון, למנהג ביזיון מובהק. תוספות, למרות שעקרונית כנראה הבינו את הדין כדין בגברא, הרחיבו את האיסור גם לביזיון שאינו מובהק, כדוגמת שימוש בנוי הסוכה והרצאת מעות כנגד נר חנוכה. לדעת השאלות וסיעתו הקף הדין מוגדר יותר - כל חפץ המיועד לצאת בו ידי חובת מצוה אין להשתמש בו כדרך שמשמשים בחפץ המשמש לחולין.

## 4. דין ביטול מצוה

לדעת בעל השאלות וסיעתו דין ביטול מצוה הוא בעצם חלק מדין ביזוי מצוה. המכנה המשותף שבהם הוא הפיכת חפץ של מצוה לתשמיש של חולין. לעומת זאת לדעת תוספות אלו שני דינים שונים. איסור ביטול מצוה הוא דין בחפצא והוא נלמד מעצי סוכה האסורים בשימוש כל שבעת ימי החג. הוא אף מוגבל לאותם עצים שנטילתם תפסול את הסוכה מהכשרה. איסור ביזוי מצוה הוא לדעתם דין בגברא ונלמד מן הברייתא של כיסוי הדם.

## 5. דעות האמוראים

כאמור בדעת רב יוסף ניתנים להאמר שני הפירושים באיסור ביזוי מצוה. הרמב"ם פירש שזהו איסור גברא ואילו השאילתות פירש שזהו איסור חפצא. את מחלוקת רב ושמואל בדין הדלקה מנר לנר ניתן היה לתלות בשאלה זו; לדעת רב איסור ביזוי הוא מפני שהנר קדושה יש בו ועל כן אף מנר לנר אסור. לעומתו סבור שמואל שזהו דין בגברא, והדלקה מנר לנר אין בה מנהג ביזיון מבחינת הגברא. בעל המאור אכן פירש כך את המחלוקת. אולם לדעת השאילתות הן רב והן שמואל מבינים שדין ביזוי מצוה הוא דין בחפצא. מחלוקתם היא בשאלה האם דעת האדם יכולה לבדה לתת לחפץ של מצוה תוכן של קדושה כך שגם בעת שאינו משתמש בו לצורך מצוה קדושתו בעינה עומדת. קשה אם כן לתלות את מחלוקת הראשונים היסודית בשאלה אם לפסוק כרב או כשמואל. לכן נראה לנו כי יסודה של המחלוקת הוא בתפיסה היסודית של תפקידן של המצוות בחייו של האדם. הרמב"ם שהבין שהמצוות אינן אלא הכשרו של האדם לחיי הרוח אינו רואה בהן עצמן קדושה. לעומתו הרמב"ן והשאילתות הרואים קדושה של ממש בקיום המצוה, יכולים להבין שאף תשמישי מצוה יש בהן קדושה בעת קיומה של המצוה.